

DET KGL. NORSKE VIDENSKABERS SELSKAB, MUSEET

rapport

ARKEOLOGISK SERIE 1985 1

Arkeologiske registreringer i forbindelse
med konsesjonssøknad om kraftutbygging
i Meråker, Nord-Trøndelag

Lars F Stenvik

Universitetet i Trondheim

"Det Kgl. Norske Videnskabers Selskab, Muséet, Rapport. Arkeologisk serie", vil inneholde stoff hovedsakelig fra det faglige og geografiske ansvarsområde som Arkeologisk avdeling, DKNVS Muséet, representerer.

I serien publiseres materiale som en av ulike hensyn finner ønskelig å gjøre kjent. Foruten rapporter vil det dreie seg om vitenskapelige og populærvitenskapelige artikler av mindre omfang. Oppdragsrapporter vil utgjøre en stor del av serien.

Rapport-serien er ikke periodisk, og antall nummer pr. år vil variere. Serien startet i 1973. Det finnes parallelt en "Botanisk serie" og en "Zoologisk serie".

Som regel blir norsk språk brukt. Rapporten bør normalt ha et sammendrag på norsk. Innholdet skal sammenfattes i et innledende abstract. Medarbeidere fra andre land kan skrive rapporten på sitt morsmål, om nødvendig med sammendrag på norsk.

For manuskriptet, illustrasjoner, referanser o.l. følges vanlige retningslinjer. (Jfr. retningslinjer for K.norske Vidensk.Selsk.Mus. Gunneria).

"Arkeologisk serie" trykkes i A4-format i offset. Opplagstallet vil variere.

UTGIVER:

Universitetet i Trondheim

Det Kgl. Norske Videnskabers Selskab, Muséet,

Arkeologisk avdeling

N-7000 Trondheim.

Redaksjonskomité:

Kristian Pettersen

Lars F. Stenvik

Birgitta Wik

UNIVERSITETET I TRONDHEIM, MUSEET

RAPPORT ARKEOLOGISK SERIE 1985:1.

ARKEOLOGISKE REGISTRERINGER I FORBINDELSE MED
KONSESJONSSØKNAD KRAFTUTBYGGING I MERÅKER,
NORD-TRØNDELAG

AV LARS F. STENVIK

UNIT Museet. Rapp. Ark.serie 1985:1.

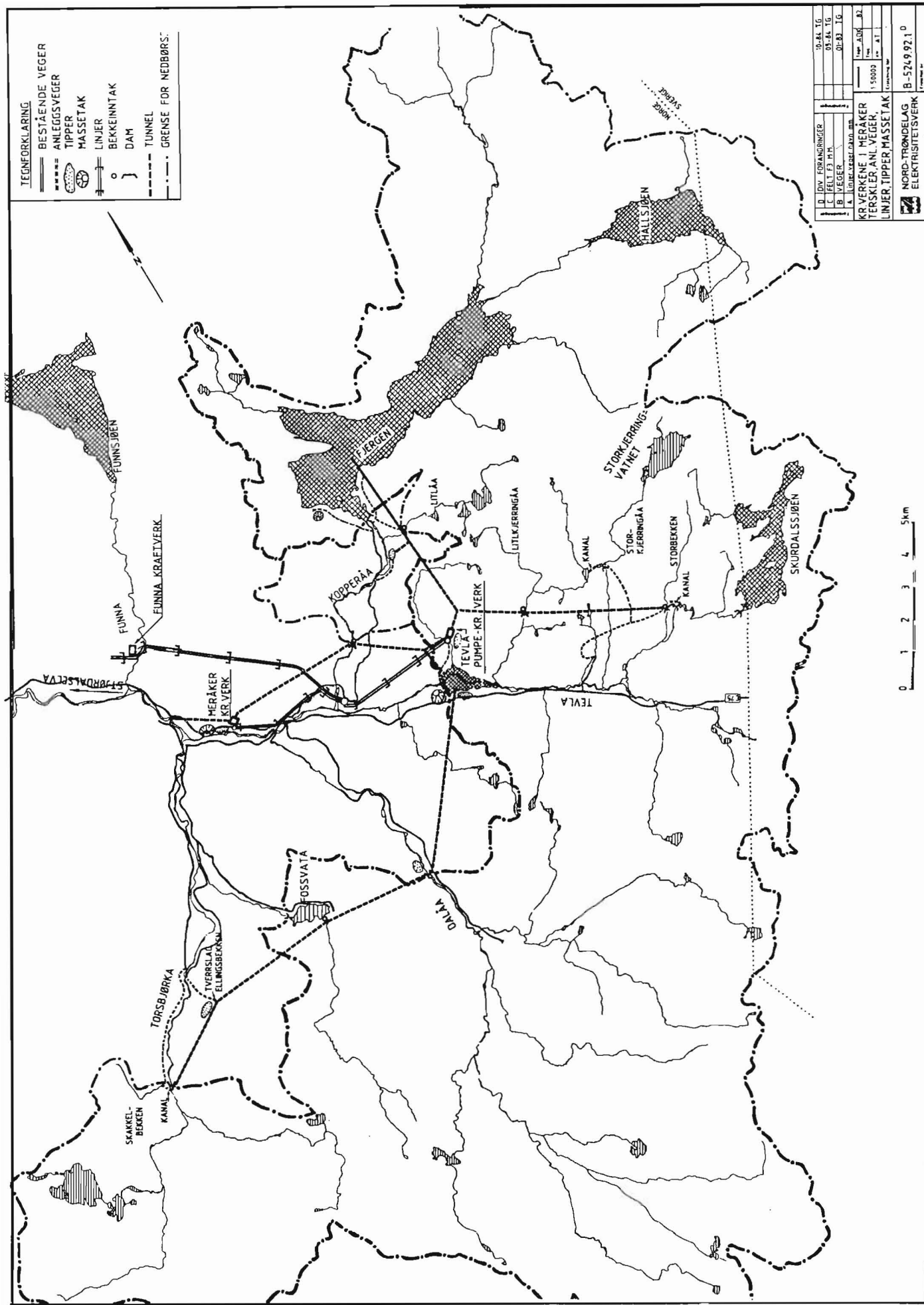
Stenvik, Lars F.: Arkeologiske registreringer i forbindelse med konse-
sjonssøknad kraftutbygging i Meråker, Nord-Trøndelag.

Trondheim, januar 1985.

300 ekspl.

ISBN 82-7126-389-7

ISSN 0332-8546

TEGNFORKLARING

- BESTÅENDE VEG
- ANLEGGSEGER
- TIPPER
- HASSETAK
- LINJE
- BEKKEINNTAK
- DAM
- TUNNEL
- GRENSE FOR NEDBØRS-

B. IND. FORBÆTTELSE	10-84. T.G.
C. BELT F3 P.M.	05-84. T.G.
D. VEG	01-83. T.G.
E. LINJE	10-83. T.G.
F. LINJE	10-83. T.G.
G. LINJE	10-83. T.G.
H. LINJE	10-83. T.G.
I. LINJE	10-83. T.G.
J. LINJE	10-83. T.G.
K. LINJE	10-83. T.G.
L. LINJE	10-83. T.G.
M. LINJE	10-83. T.G.
N. LINJE	10-83. T.G.
O. LINJE	10-83. T.G.
P. LINJE	10-83. T.G.
Q. LINJE	10-83. T.G.
R. LINJE	10-83. T.G.
S. LINJE	10-83. T.G.
T. LINJE	10-83. T.G.
U. LINJE	10-83. T.G.
V. LINJE	10-83. T.G.
W. LINJE	10-83. T.G.
X. LINJE	10-83. T.G.
Y. LINJE	10-83. T.G.
Z. LINJE	10-83. T.G.

KR. VERKENE I MERÅKER
TERSKJER ANLEGG
LINJE, TIPPER, HASSETAK
NORD-TRONDHELAG B-5249.92.1.0
ELEKTRISITETSVÆRK
1:50000
1984.10.10

0 1 2 3 4 5 km

I N N H O L D

1. FORORD	s.	5
2. SAMMENFATNING - KONSEKVENSER AV UTBYGGING	s.	7
3. REGISTRERINGENE	s.	10
3.1. Tidligere registreringer	s.	10
3.2. Registreringer som er utført i forbindelse med konse- sjonssøknad	s.	10
4. REGISTRERTE KULTURMINNER	s.	12
4.1. Jernframstillingsplass	s.	12
4.2. Røsteplass for jern (?)	s.	16
4.3. Fangstgroper	s.	18
4.4. Kullmiler	s.	22
4.5. Tufter	s.	30
5. LITTERATUR	s.	31
6. VEDLEGG. Universitetet i Trondheim, Museet, uttalelse	s.	32

1. FORORD

Universitetet i Trondheim, Museet, mottok forhåndsmelding om ytterligere regulering av Fjergen mv. i Stjørdalsvassdraget i Meråker kommune, 30.8. 1983. I september samme år ble det arrangert en befarings i de berørte områder med deltakelse av de forskjellige fagkonsulenter samt representanter for kommunene Meråker og Stjørdal.

På bakgrunn av de tilsendte planer og orienteringer fra kraftutbyggeren, ble det utarbeidet en prosjektbeskrivelse over arkeologiske og samiske undersøkelser i de områder som blir berørt av kraftutbyggingen. Disse undersøkelsene var nødvendig å gjennomføre for å kunne vurdere eventuelle skadevirkninger av utbyggingen slik konsesjonslovgivingen og kulturminneloven krever. Prosjektbeskrivelse og budsjett ble oversendt Nord-Trøndelag Elektrisitetsverk senhøstes 1983 og drøftet i møter i januar og februar 1984. Et revidert prosjektopplegg ble vedtatt i mars 1984.

Registreringen ble gjennomført sommeren 1984. Forsker Lars F. Stenvik har vært ansvarlig prosjektleder.

2. SAMMENFATNING - KONSEKVENSER AV UTBYGGING.

En utbygging av vassdragene i Meråker etter de planer som foreligger pr. 31.10.1984, vil medføre en rekke skader på kulturminner som er fredet etter kulturminnelovens §4. En tabellarisk oversikt over konsekvensene kan settes opp slik:

<u>Kulturminnetype</u>	<u>Direkte berørt av utbygging</u>
Jernvinneanlegg	1
Røsteplass	1
Fangstgroper	2
Kullmiler	20
Tufter	0?

Verst rammet blir jernvinneanlegget i østenden av Fjergen. På et forholdsvis stort område fins det flere fredete objekt som inngår i anlegget: Bles-terovner, groper, tufter og slagghauger. Alt blir satt under vann.

Når man skal vurdere verneverdien av kulturminner, må man vurdere objektet(-ene) i forhold til et sett av verneinteresser, bl.a.:

- vitenskapelig interesse
- allmenne interesser
- turisme
- pedagogisk verdi
- tilgjengelighet
- tilstand-
- typiskhet
- sjeldenhets
- mangfold

I kapitlene som omhandler de forskjellige kulturminnetypene, er det gjort rede for en del av disse verneinteressene i hvert tilfelle der det særlig har vært fokusert på de vitenskapelige interessene.

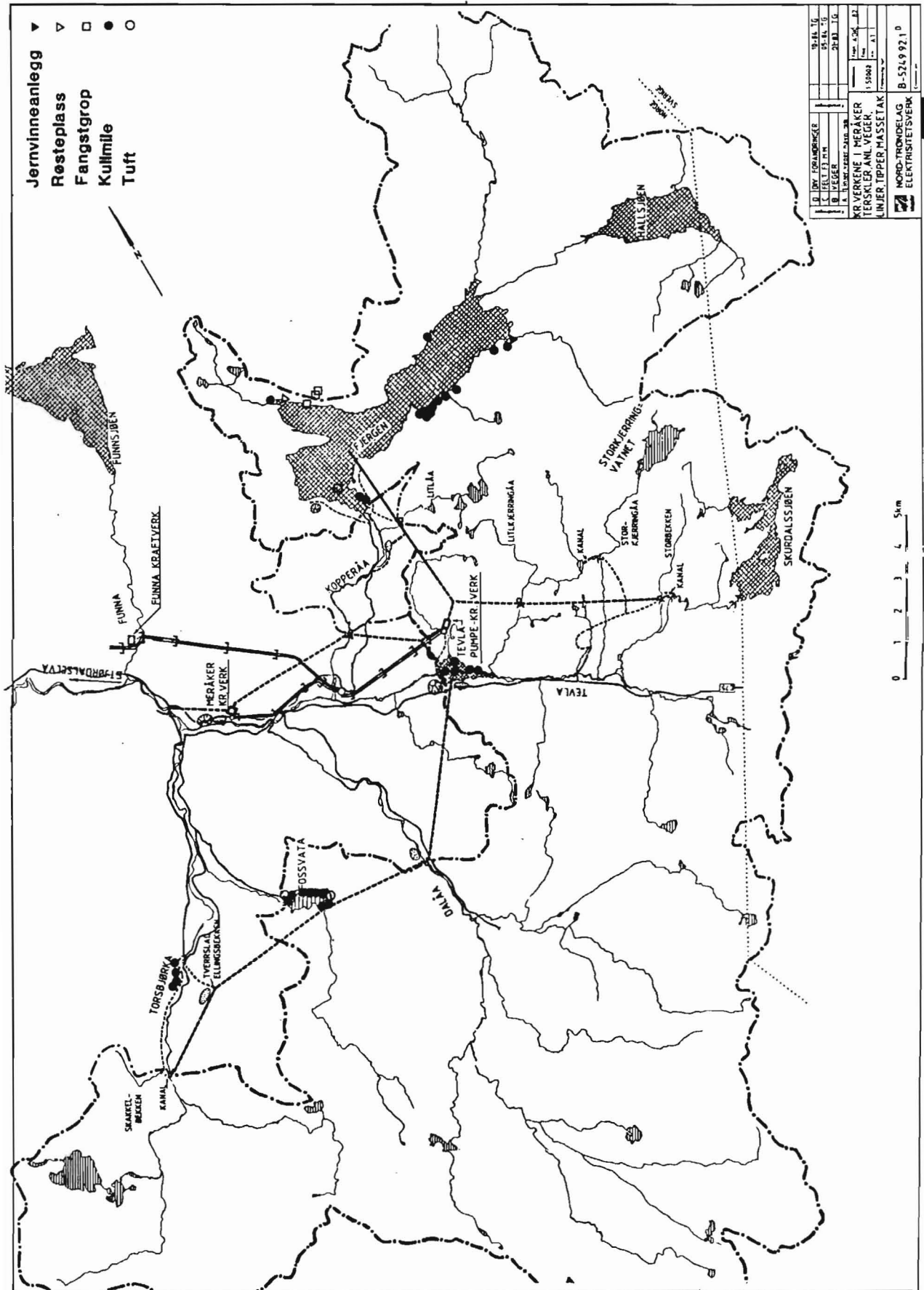
Det er slått fast at det er knyttet stor vitenskapelig interesse for jernvinneanlegget på Myggvollen ved Fjergen. Jernvinneforskning er for tiden en av de prioriterte oppgaver i Midt-Norge.

De kulturminner som blir berørt av utbyggingen er ikke sjeldne i distriktet. Flere, bl.a. jernvinneanlegget, ligger avsides til og kan vanskelig gjøres tilgjengelig for det vanlige publikum eller for skoleklasser.

Kulturminnene som er registrert, kan hevdes å være representative for kulturminnebestanden i Meråker, men flertallet av de berørte ligger i et kulturlandskap som på forhånd er ødelagt av oppdemming. Dette gjør at verneverdien er forringet.

Alt i alt har denne utredningen ikke kunnet peke på så store verneverdier knyttet til registrerte kulturminner at man vil anbefale å gå imot de planer for utbygging som foreligger.

Universitetet i Trondheim, Museet, Arkeologisk avdeling er gitt myndighet til å oppheve fredning av kulturminner som er fredet i henhold til kulturminnelovens §4 i lov om kulturminner av 9. juni 1978 (jfr. §28 og forskrifter kap. 1, §1b). Arkeologisk avdeling ved Museet har således behandlet denne utredningen om konsekvenser for kulturminnene ved utbygging. Museets vedtak er trykt som vedlegg til denne rapporten. Vedtaket er vernemyndighetenes innstilling til utbyggingen.

3. REGISTRERINGENE

3.1. Tidligere registreringer.

Stjørdalsvassdraget er med i den gruppe vassdrag som har vært underlagt 10-års vern. I forbindelse med denne verneplanen ble det utarbeidet en rapport over arkeologiske kulturminner i vassdraget (Stenvik 1982). Det ble i denne sammenhengen utført en del registreringer i Meråker hvor bl.a. deler av Fjergen ble befart.

Det må imidlertid presiseres at de registreringer som ble utført i forbindelse med 10-års vern, var svært overfladiske og de ville ikke være tilstrekkelige for en konsesjonssøknad. Meråker kommune er heller ikke registrert for Økonomisk Kartverk mht kulturminner, så man har på ingen måte en fullgod oversikt over kulturminnebestanden.

Til tross for dette, har en allikevel en viss oversikt over hvilke kulturminnetyper som fins i området. Denne referanserammen som bl.a. prosjektet 10-års vern har gitt oss, er svært nyttig når en skal vurdere verneverdien av de ulike kulturminner.

Meråker er den øverste bygda i Stjørdalsfjøret. Dalbunnen ligger ca. 120 m o.h., mens bebyggelsen strekker seg oppetter dalsidene og inn i sidedalfjørene. En finner gårdsbruk opp mot 600 m o.h. Det fins mange spor etter gammel bosetning i bygda både i form av løsfunn og faste kulturminner. Flere gravfunn forteller om fast bosetning i yngre jernalder og muligens i eldre jernalder (før ca. 600 e.Kr.). En har funn fra eldre perioder, men det er usikkert om disse reflekterer fast bosetning. Det er ting som tyder på at hele dalen har ligget øde etter Svartedauen.

3.2. Registreringer som er utført i forbindelse med konsesjonssøknad.

Feltarbeidet i forbindelse med konsesjonssøknad er utført sommeren 1984. Det er tilsammen utført 320 timeverk feltregistreringer. Stud.mag.art. Ove Olstad har vært feltleder med cand.mag. Olav Arne Forbord og siv.agr. Gunnar Stenvik som assistenter. Lars F.Stenvik har foretatt en del befaringer i vassdraget. Det ble videre arrangert en besiktigelse av jernvinneanlegget i østenden av Fjergen der bl.a. Arne Espelund, NTH, Ivar Berre, Skogn, og 3 arkeologer fra Jämtlands läns Museum deltok.

Registreringene har vært konsentrert om de direkte berørte områdene. I første rekke dreier det seg om et varierende bredt belte rundt sjøen Fjer-

gen som planlegges regulert opp ca. 5 m. Fjergen er tidligere regulert opp ca. 8-9 m. Den konsesjonssøkte utbygging omfatter en del andre områder i Meråker. Det dreier seg om et oppsamlingsmagasin i Teveldalen, en mindre regulering av Fossvatnet samt en del linjetraséer, anleggsveger, tipper og grustak.

En del kjentfolk har vært til stor nytte i registreringene særlig har Kjell Lundemo og Gunnar Åsvoll, bidratt med opplysninger og omvisninger i området.

Registreringene hadde som målsetting å påvise flest mulig kulturminner som ville bli berørt av den planlagte utbygging. En visste på forhånd at det fantes en del dyregraver i området. Registreringene i forbindelse med 10-års vern, hadde påvist en dyregrav på en holme i Fjergen samt en kullmiletuft. En måtte derfor regne med å finne flere kulturminner av disse kategoriene ved en mer nitid leting. Fra de tidligere registreringer i Meråker visste en at det fantes mange jernutvinningsanlegg i distriktet og at sjansene for å finne slike fornminner også var til stede.

Rent praktisk har registreringene foregått slik at registratorene har trålt de aktuelle områdene og tatt prøvestikk på de steder der man mente sjansene for å gjøre funn var gode. Særlig ble det tatt mange prøvestikk i områder hvor det var tørrere løsmassepartier. I alle tilfelle bortsett fra i ett, ga prøvestikkene negativt resultat. Størrelsen på prøvestikkene varierte, men de underskred ikke målene 30 x 30 cm. Prøvestikkene ble gravd ned til steril undergrunn. En oversikt over antall prøvestikk er satt opp nedenfor:

- Fjergen	130 stk.
- Fossvatn	20 stk.
- Teveldalen	15 stk.
- Ivarsmyra	10 stk.
- Torsbjørka	10 stk.

4. REGISTRERTE KULTURMINNER.

4.1. Jernframstillingsplass.

På Myggvollen, i østenden av Fjergen, er det registrert en jernframstillingsplass (R4, CY 125-5-1). I et område på 30 x 18 m er det funnet til dels store slaggmengder. Det synes som slaggen er samlet i fire større konsentrasjoner langs kanten av vollen og ned mot elva som renner ut i Fjergen akkurat her. Ei hytte på vollen, Nybu, står oppå en slaggekonsentrasjon. I prøvestikk som ble gjort i forbindelse med registreringene, er det funnet brent leire sammen med slagg. Det tyder på at leire har inngått i konstruksjonen av ovnene. Flere groper i bakken indikerer trolig blesterovner eller nedgravinger i sammenheng med smelteprosessen. Anlegget på Myggvollen har mange likhetstrekk med et anlegg som er undersøkt på Heglesvollen i utkanten av Forramyrene. (Jfr. Farbregd, Gustafson og

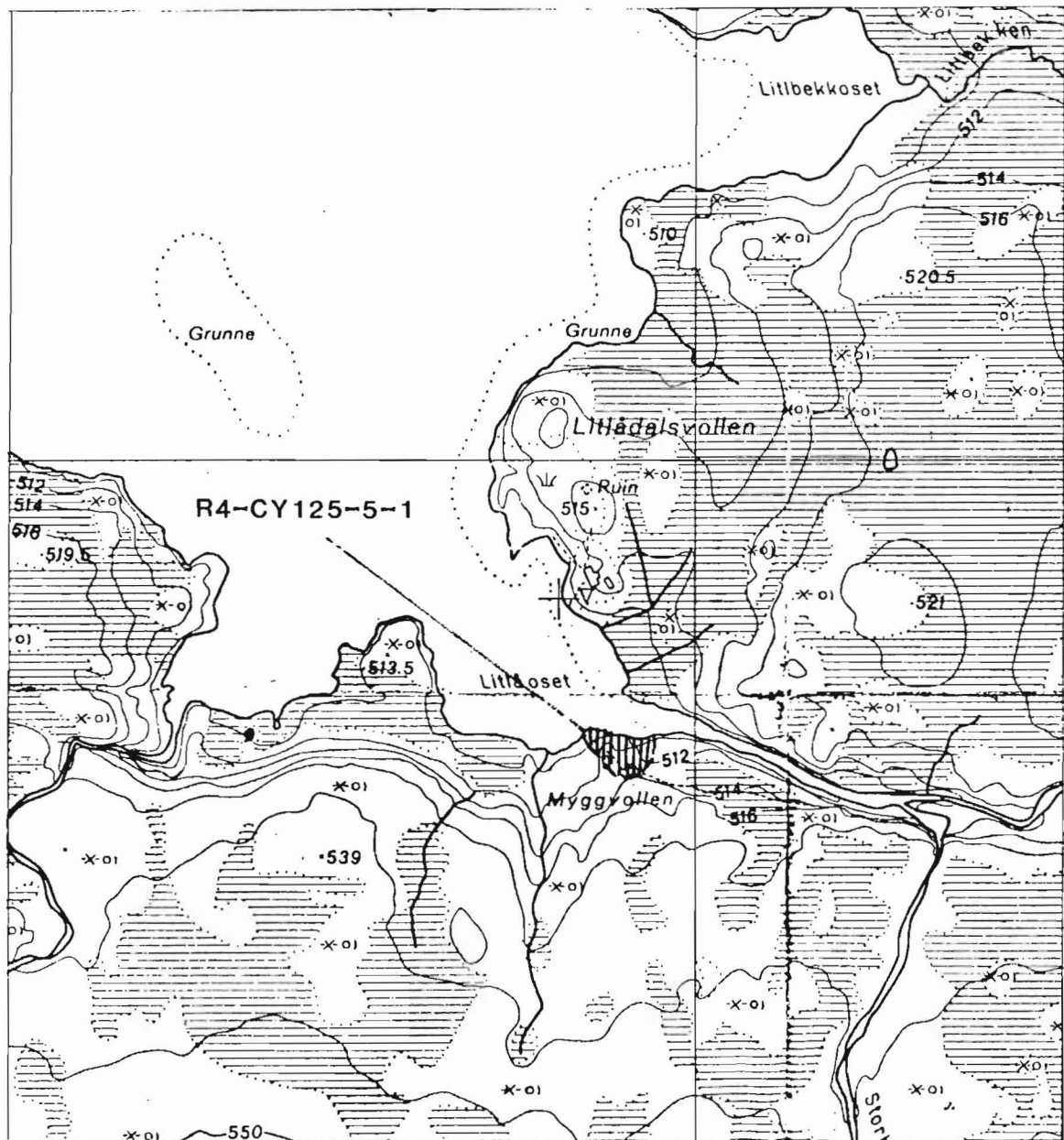

Fig. 2. Jervinneanlegget på Myggvollen.

Stenvik 1985). Der har leire vært et fast element i ovnskonstruksjonen og ovnene ligger ut mot en terrassekant slik som vi ser det på Myggvollen. På Heglesvollen har framstillingen foregått i tidsrommet Kr.f. - 400 e.Kr. såvidt man kan se. Om Myggvollen skal tidfestes til samme tidsrom, kan ikke fastslås før utgravinger har funnet sted.

På Heglesvollen er det funnet en rekke hustufter som har sammenheng med jernproduksjonen. En må regne med at det fins spor etter slike på eller i nærheten av Myggvollen også. Slike tufter kan være vanskelig å oppdage. Det samme gjelder andre elementer i produksjonsprosessen, f.eks. lagergrøper omkring ovnene.

En arkeologisk utgraving av anlegget på Myggvollen vil kunne avsløre slike ting. Likeledes vil man på grunnlag av ^{14}C -dateringer og eventuelle funn kunne datere anlegget temmelig nøyaktig.

De siste års jernvinneutforskning i Trøndelag har avslørt et merkelig mønster. Alle de lokaliteter som er undersøkt skriver seg fra de eldste århundrer av vår tidsregning, ca. Kr.f. - 400 e.Kr. Dette avviker fra det mønsteret man har sett andre steder der vikingtid og middelalder tilsynelatende markerer høydepunktet. - En regner med å intensivere forskningen omkring jernvinna i Trøndelag i de kommende år. Anlegget på Myggvollen kan brukes til å belyse alle de spørsmål man nå står overfor. Det gjelder f.eks. om anlegg i Trøndelag er fra den samme perioden eller om vi har andre tyngdepunkt i produksjonen i senere tider i andre områder enn Inn-Trøndelag.

Pollenanalyser som er utført på materialet innsamlet fra myrene rundt Heglesvollen, viser trolig at man ikke har drevet med husdyrhold samtidig som man drev jernframstilling (T.Solem). Dette vil også være et aktuelt spørsmål man kan stille på Myggvollen. Her har det i senere tider vært seterdrift og man kan godt tenke seg at drifta har lange røtter.

Ved enkle undersøkelser kan man beregne mengden av slagg på Myggvollen og dette kan i sin tur fortelle hvor stor produksjonen har vært. Det kan i denne sammenheng opplyses at det ble gravd prøvehull under registreringene som viste at slaggteppet var 70 cm tykt enkelte steder. Det skulle indikere en betydelig produksjon.

Slike jernframstillingsplasser kaster også lys over bosetningen i de tiliggende jordbruksbygder. De blir et svært viktig supplement til det tradisjonelle arkeologiske materiale vi finner i disse bygdene der særlig gravfunn

Fig. 3. Jernvinneanlegget på Myggvollen sett fra S. Groper og slaggg er registrert på terrassen mot Fjergeren. Foto: O.Olstad.

Fig. 4. Terrassekanten på Myggvollen t.v. Den er bygd opp av slaggg og ovnsrester. Foto: O.Olstad.

dominerer. Det blir en oppgave i framtida å finne ut på hvilken måte jernproduksjonen har innvirket på samfunnsforholdene i disse bygdene. Har noen f.eks. skodd seg på denne produksjonen? Er bygder med jernproduksjon mer velstående enn bygder uten? Eller er disse bygdene organisert på en annen måte?

Det er viktig å analysere stedvalget på Myggvollen i forhold til ressursene i myrmalm, trekull, grunnforhold osv. I ei myr rett ovenfor setervollen er det påvist myrmalmforekomster, så man har ikke vært tvunget til å gå langt for å få tak i den. På den annen side kan både røstet malm og trekull ha vært fraklet til Myggvollen fra omkringliggende områder (jfr. sannsynlig røsteplass ved Fjergenvika).

Anlegget på Myggvollen kan brukes til å belyse rent teknisk-metallurgiske forhold. På Heglesvollen har man funnet en standardisert ovnstype. På Myggvollen kan man teste hvor utbredt denne typen er i tid og rom. Det kan tenkes at anleggene på Myggvollen kan gi svar på en del spørsmål som står ubesvart mht Heglesvollovnens funksjon. Det gjelder særlig forhold som angår lufttilførsel og ikke minst eventuell overbygning/skorstein. Som en ser er det knyttet svært mange vitenskapelige interessser til slike jernvinneanlegg. Når man skal vurdere verneverdien av et anlegg, må man også trekke inn en rekke andre forhold som sjeldenhet, tilgjengelighet, representativ, klassisk lokalitet osv. Anlegget på Myggvollen kan trolig sies å være representativ for jernvinneanlegg i Meråkerregionen, men det er ikke spesielt sjeldent. Ved registreringer utført for 10-års vern av vassdrag, ble det notert 66 jernutvinningsplasser med mer enn 110 smelteovner i Stjørdalsvassdraget. De fleste av disse ligger i de øvre delene av vassdraget.

Myggvollen er forholdsvis vanskelig tilgjengelig ettersom man må ta seg fram dit i båt eller til fots, ca. 9 km. I tillegg kommer det at vegen opp til Fjergen er stengt av en låst bom. For folk uten nøkkel til bommen blir tilgjengeligheten derfor svært dårlig.

Anlegget på Myggvollen er såvidt man kan se, ikke berørt av tidligere reguleringer av Fjergen. Den planlagte reguleringen vil sette hele anlegget under vann og det vil bli totalt ødelagt.

4.2. R ø s t e p l a s s f o r j e r n (?) .

Ved Fjergenvika er det registrert et trekullag på ca. 10 x 10 cm (R3, CX 128-5-3). Det kan ikke være restene etter en trekullmile, såvidt en kan se. I et av prøvestikkene som ble gjort, ble det observert små rustfargede klumper som kan være spor av røstet myrmalm (se fig.). I så fall er dette restene etter en type kulturminner som er svært sjelden. Man kjenner til atskillige jernvinneplasser i Trøndelag, men man vet knapt nok om en eneste røsteplass. På disse stedene foregikk en forbehandling av myrmalmen før den ble smeltet i blesterovnen. Den rå myrmalmen ble brent på røsteplassen, dermed forsvant nesten alt vannet i malmen og likeledes organiske rester. Etter røstingen ble malmen rødfarget og magnetisk.

Grunnen til at man kjenner så få av disse røsteplassene er trolig at de ikke vises på marken. De er dekket av vegetasjon og oppdages bare ved prøvestikk. En annen sak er det at man heller ikke har lett etter røsteplasser systematisk på samme måte som man har gjort når det gjelder jernvinneanlegg.

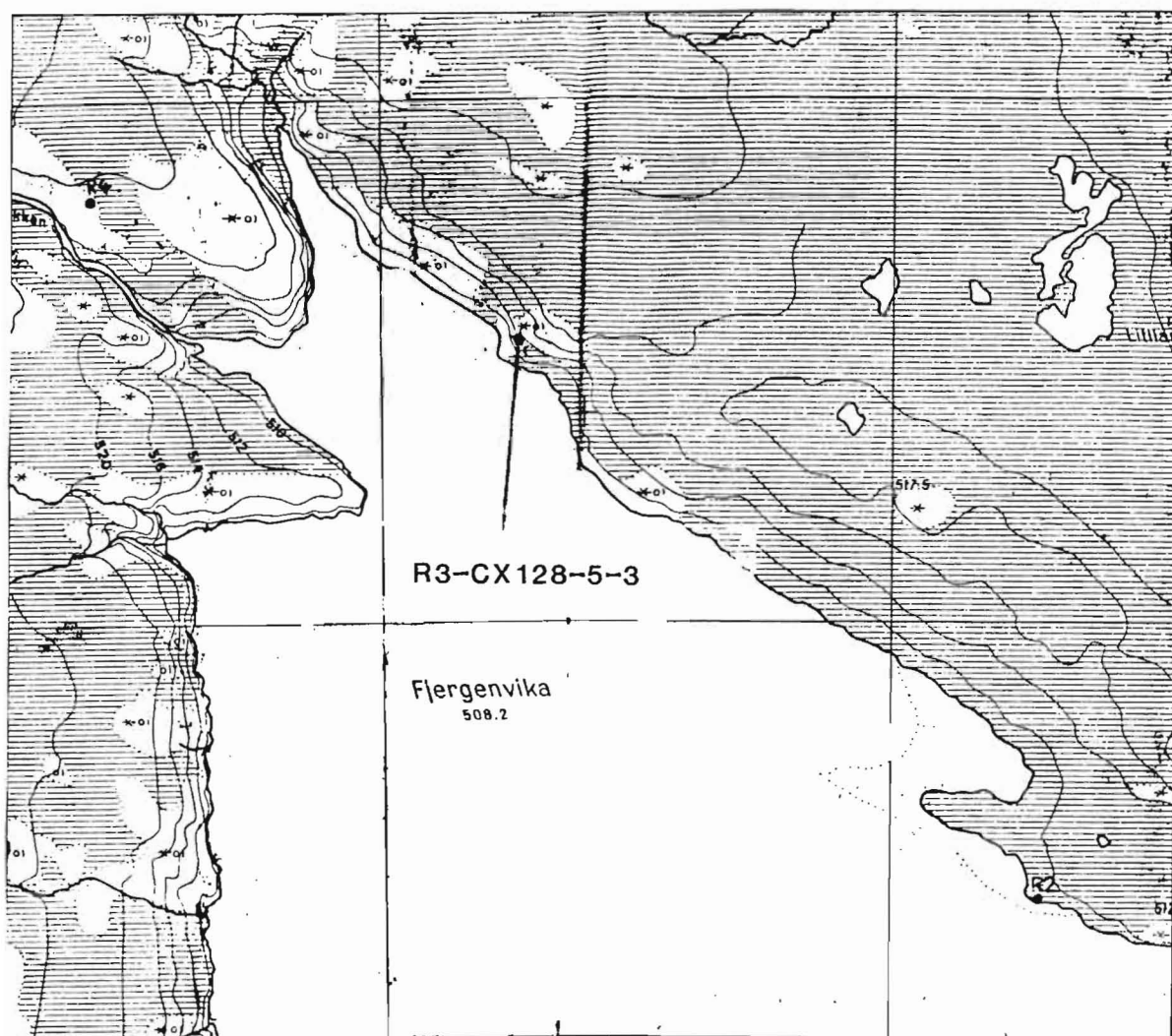

Fig. 5. Røsteplassen (?) ved Fjergenvika.

Slike røsteplasser kan fortelle om ledd i jernproduksjonen vi vet lite om. Vi vet ikke hvorledes disse plassene ligger i forhold til blesterovnene, om den røstede malmen er fraktet over store avstander før den ble brent i blesterovner. En vet heller ikke hvor gamle disse røsteplassene er. Det kan tenkes røsting av malmen ved brenning er et seint fenomen i jernframstillingsteknologien osv.

En kan følgelig si at det er knyttet svært stor vitenskapelig interesse til en slik røsteplass. Vi må imidlertid anta at det fins mengdevis av slike røsteplasser i Meråker, men letemetodiske forhold gjør at de er vanskelig å oppdage.

Ved en eventuell videreutbygging av Fjergen, vil den registrerte lokaliteten bli neddemt og ødelagt.

4.3. Fangstgroper.

På følgende steder er det registrert fangstgroper:

Sted	Reg.nr.	Ant.	St.m.	Berørt v/utbygging
Storholmen	R3-CX 127-5-3	1	2 m	1
Tørrfuruhaugen	R1-CX 128-5-3	6	4-5 m	?
Tørrfuruhaugen	R2-CX 128-5-3	1	4 m	1
Sum		8		2

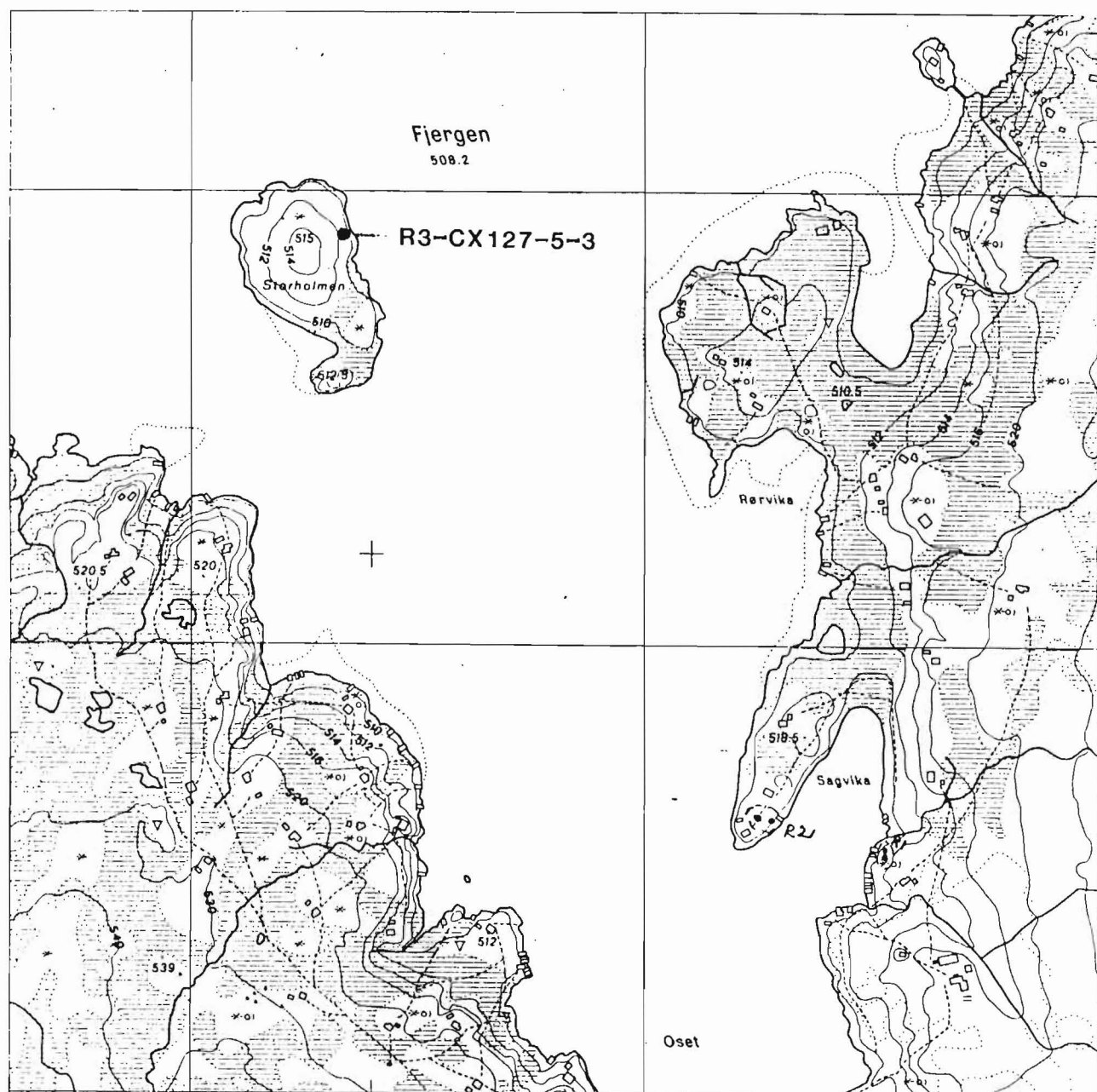

Fig. 6. Fangstgrop på Storholmen.

I alt er det altså registrert 8 fangstgropene hvorav to med sikkerhet blir berørt. Alle gropene ligger rundt Fjergen. Spesielt interessant synes gropene ved Tørrfuruhaugen å være ettersom de danner et system. - Hvis det skal bygges en overflomssikring mellom Fjergen og Laugen vil én eller flere av disse fangstgropene kunne bli ødelagt.

Fangstgropene er altså vitnesbyrd om en fangstmetode som har lange tradisjoner i vårt land. De er gravd ned i bakken til en slik dybde at byttet ikke kunne komme opp igjen. I bunnen kunne det være anordninger som låste beina til byttedyret ellers pisser som spiddet dyret. Selve gropa har ofte vært støttet opp av trekonstruksjoner i sidene slik at den ikke raste sammen. Gropa har vært tildekket av kvister ol.

De organiske deler som har inngått i konstruksjonen, stokker og kvister, kan ved senere undersøkelser brukes til datering av gropen. Slike dateringer er etter hvert utført mange steder og man har indisier på at de kan være 3-4000 år gamle. Hvorvidt noen av de registrerte dyregravene kan være så gamle, igjenstår å se. Det må arkeologiske undersøkelser til for å si noe mer om det.

De 6 fangstgropene som danner et system på Tørrfuruhaugen, må ha dannet et effektivt stengsel over den strategiske passasjen mellom Fjergen og Laugen. Systemet sperrer av det naturlige tråkket over dette eidet. De er anlagt på det tørreste partiet. Hit har nok også viltet søkt når de trakk mellom beiteområdene vest og øst for Laugen.

Både rein og elg ferdes i disse traktene, så det er ikke så opplagt hva slags vilt man har fanget i gropene. På begynnelsen av 1500-tallet vet vi at erkebiskopen i Trondheim eide 60 dyregraver i Funnsjødalen og at man fanget både rein og elg i dem. Størrelsen på gropene blir gjerne brukt til å skille mellom reinsgraver og elggraver. Reinsgravene skal være mindre enn de typiske elggraver som gjerne er 5-6 m i tverrmål. De gravene vi har registrert er 4-5 m i tverrmål og kan godt være elggraver, men de er samtidig ikke større enn at man også kan tenke seg at de har vært brukt til å fange rein.

Dyregravsfangst er regulert i middelalderens lovverk. Ut fra dette kan vi se at det har vært en svært vanlig fangstmetode blant den norrøne befolkning. Man vet fra andre kilder at samene også har drevet med dyregravsfangst. Før samene gikk over til tamreinhold, har de fanget rein i store fangstanlegg. Slike kjenner vi mange eksempler på i de nordligste landsdeler.

Fig. 7. Fangstgrop ved Tørrfuruhaugen mellom Fjergen og Langen.

Fig. 8. Fangstgrop ved Tørrfuruhaugen.

I den seneste tid har man trukket inn slike dyregravssystem i debatten om samenes forhistorie i det sørsamiske området. Så langt er det ikke ført avgjørende bevis for at det står samer bak slike anlegg i Trøndelag, men en nærmere gransking kan kanskje påvise særtrekk ved anleggene som kan føres tilbake til etniske grupper. Fjergenområdet er i dag reinbeitedistrikt og en skal ikke se bort ifra at samene har satt spor etter seg i dette området før 16-1700-tallet, da de først dukker opp i skriftlige kilder. Det faktum at man har drevet reinsjakt i fangstgroper på 1500-tallet, tilsier at det ikke har vært tamreinsdrift i dette området på dette tidspunktet.

Som en forstår er det knyttet atskillig forskningsinteresse til disse kulturminnene, men når en skal vurdere verneverdien, må man også se om denne kategorien er svært sjelden. I prosjektet 10-års vern av vassdrag ble det påvist 51 dyregraver i Stjørdalsvassdraget hvorav de fleste lå i Meråker. Man må følgelig kunne hevde at fangstgraver er relativt vanlig i distriktet.

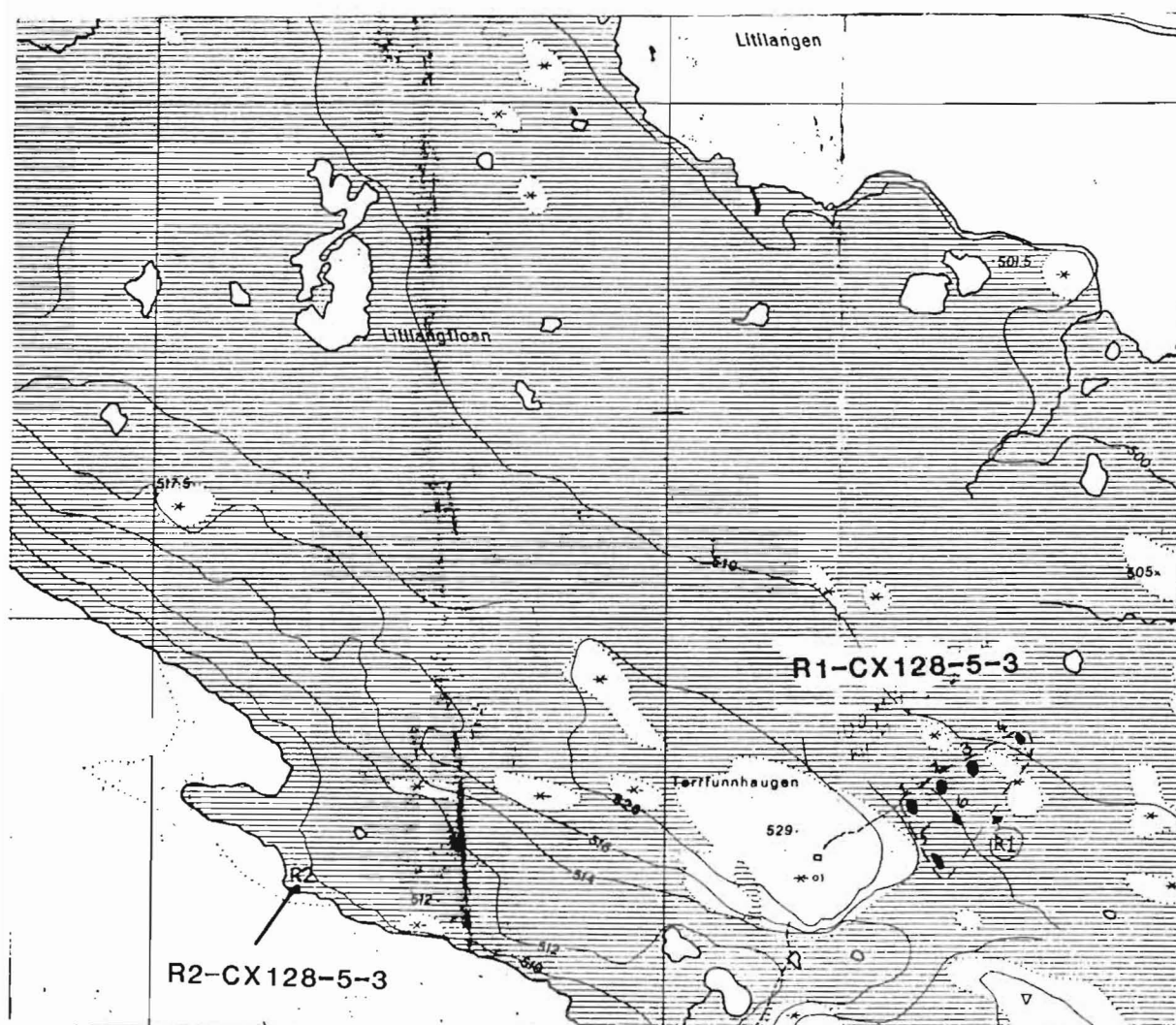

Fig. 9. Fangstgropene mellom Fjergen og Langen.

4.4. K u l l m i l e r.

Innenfor de områder som blir berørt av en eventuell utbygging er det påvist en rekke kullmiletufter. Disse avtegner seg gjerne som runde voller i terrenget med grøfter på utsiden. Inn mot miletuftene kan man i mange tilfelle ane en slags broer. Kullmiletuftene er gjennomgående mellom 8 og 10 m i tverrmål. Det må ha vært en standarstørrelse på milene.

Denne typen trekullmiler er velkjent i Meråker. En antar at de har sammenheng med kopperdrifta som til tider har vært omfattende i kommunen. Denne virksomheten har foregått i forholdsvis ny tid (16-1700-tallet). Etterlatenskaper etter dette faller følgelig ikke inn under fredningsbestemmelsene i lov om kulturminne som setter en fredningsgrense ved år 1537.

Like fullt er dette kulturminner som har satt sitt preg på denne bygdas historie på mange vis. - Smelteverksindustrien er den dag i dag en av de viktigste hjørnesteinene i dette samfunnet og en av årsakene til at det søkes om konsesjon for videre utbygging av Fjergen. Følgende registreringer er gjort:

Fjergen.

Sted	Reg.nr.	Ant.	Tverrm.	Berørt av utbygg.
Litlådalsvollen	R1-CY 127-5-1	1	9 m	Ja
Litlådalsvollen	R2-CY 127-5-1	1	7 m	Ja
Litlådalsvollen	R3-CY 127-5-1	1	10 m	Ja
Bjønneholet	R1-CX 127-5-2	1	8 m	Nei(?)
Bjønneholet	R2-CX 127-5-2	1	8 m	Ja
Bjønneholet	R3-CX 127-5-2	1	8 m	Ja
Bjønneholet	R4-CX 127-5-2	1	7,5 m	Nei(?)
Bjønneholet	R5-CX 127-5-2	1	6 m	Nei
Bjønneholet	R6-CX 127-5-2	1	9 m	Ja
Bjønneholet	R7-CX 127-5-2	1	9,5 m	Ja
Storflobekken	R8-CX 127-5-2	1	8 m	Ja
Fjergenbekken	R4-CX 128-5-3	1	10 m	Nei
Oset	R1-CX 127-5-3	2	10 m	Ja
Sagvika	R2-CX 127-5-3	2	10 m	Ja
Sum		16		12

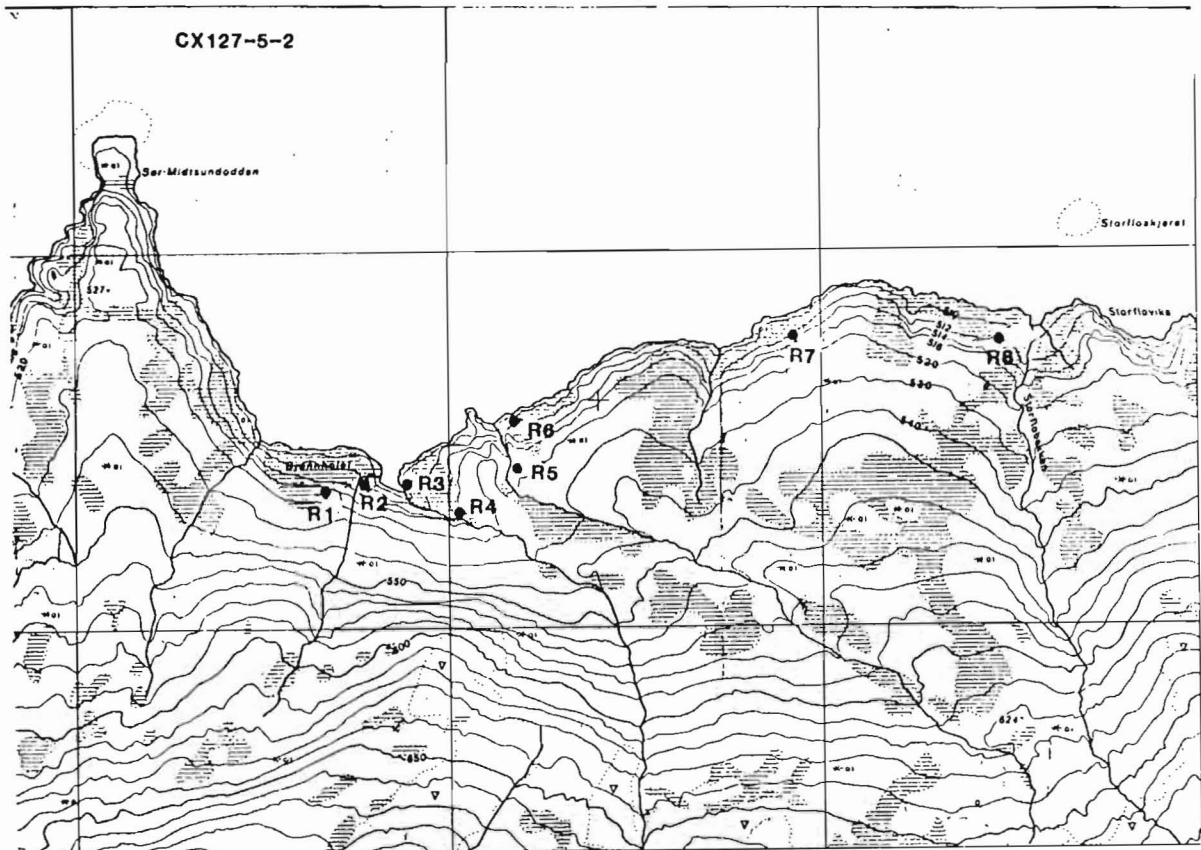

Fig.10

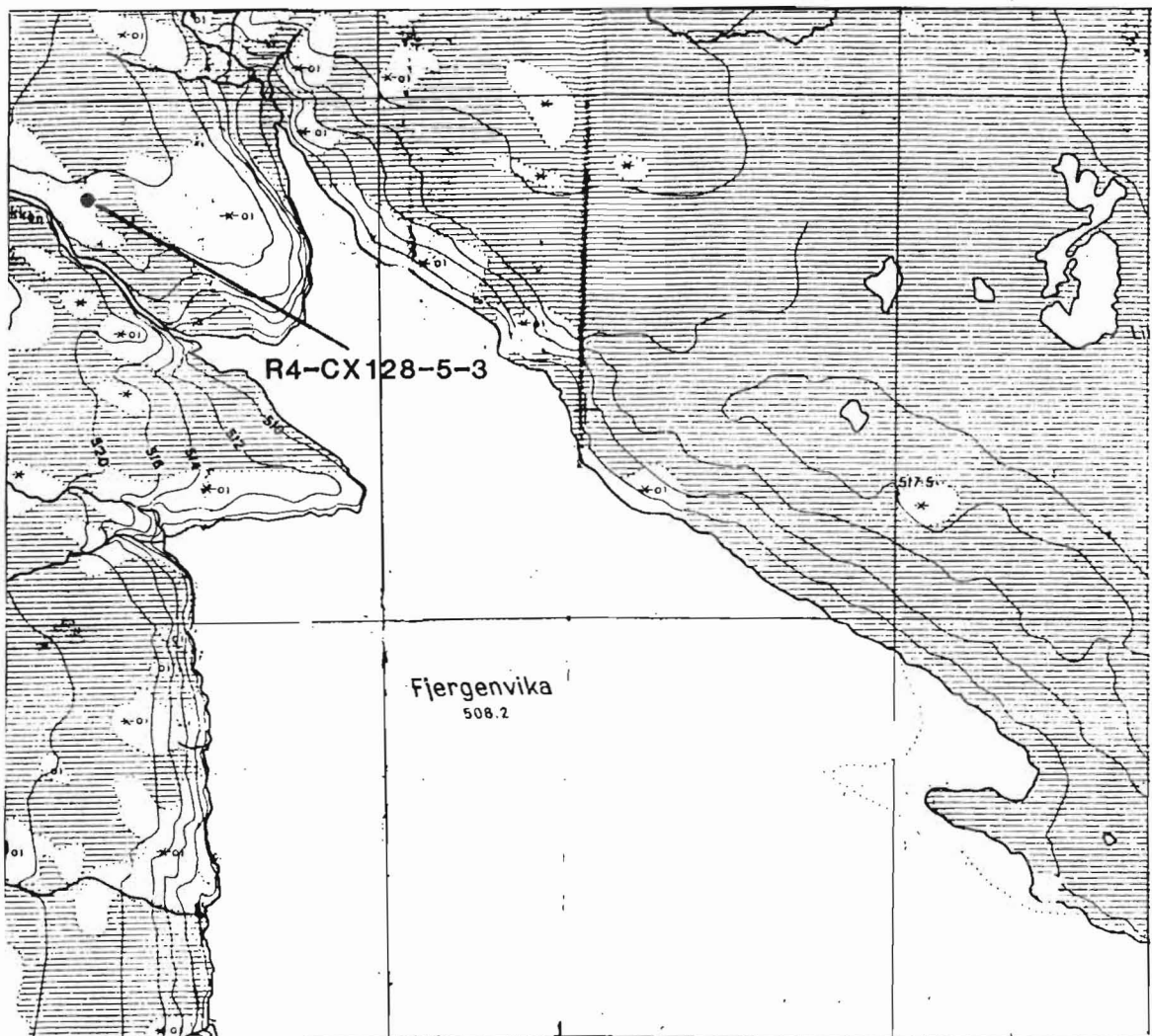

Fig.11

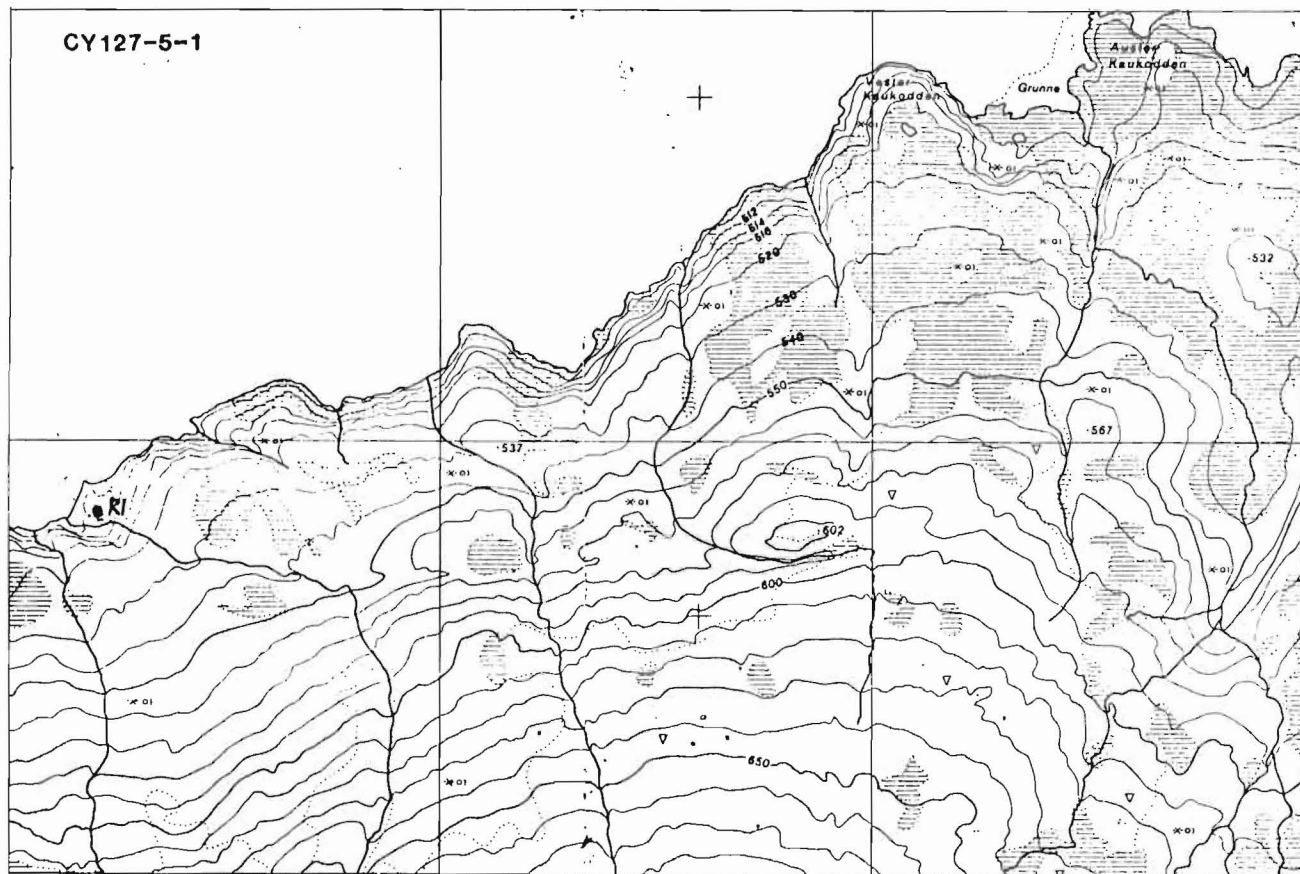

Fig.12

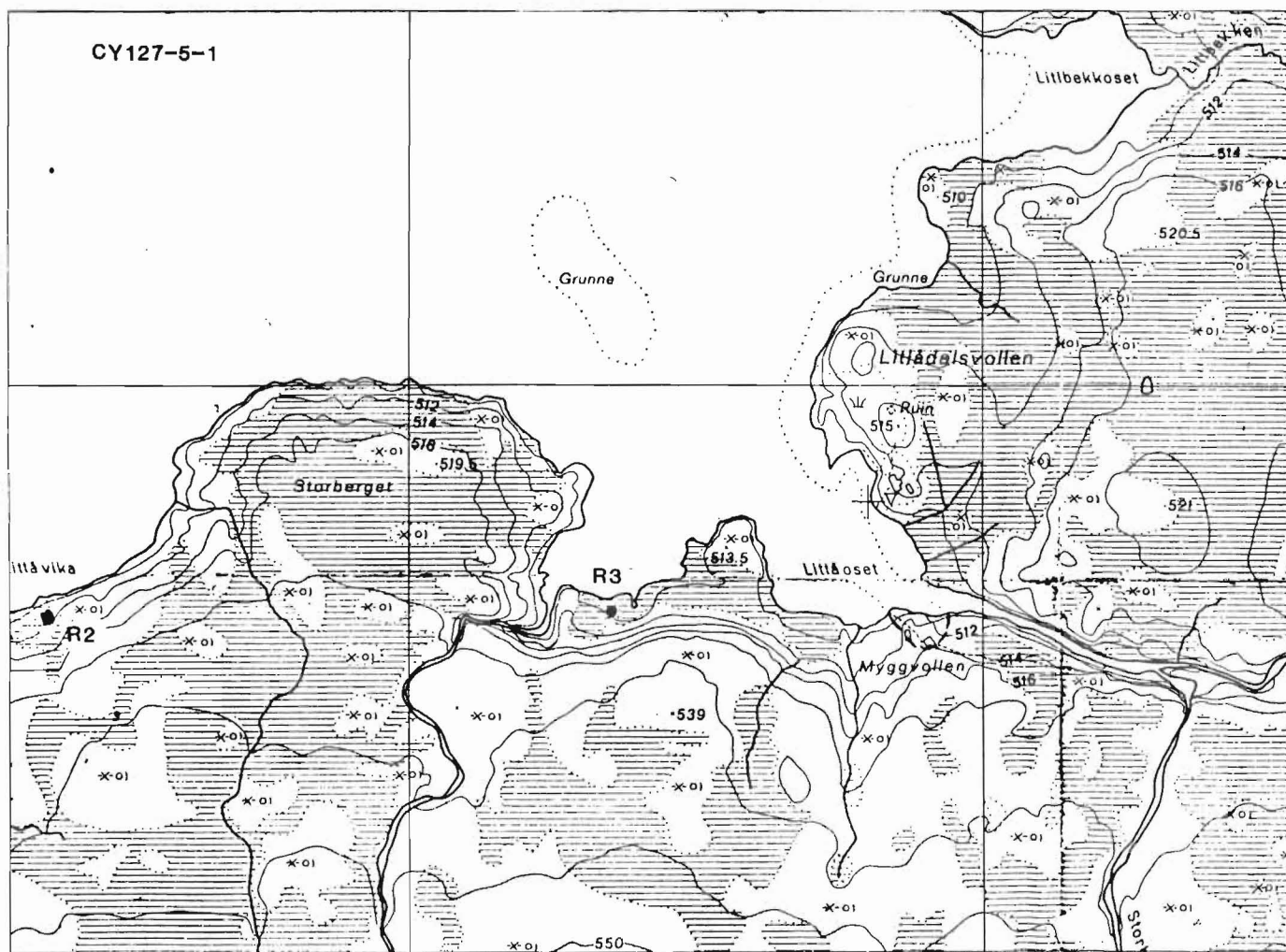

Fig.13

Fig. 14. Kullmile ved Osen i Fjergen. Foto: O.Olstad.

Fossvatn.

Sted	Reg.nr.	Ant.	Tverrm.	Berørt v/utbyg.
Fossvatn	R1-CW 125	1	10 m	Nei ?
Fossvatn	R2-CW 125	1	9 m	Nei ?
Fossvatn	R4-CW 125	1	6 m	Ja
Fossvatn	R5-CW 125	1	7 m	Nei
Fossvatn	R6-CW 125	1	10 m	Nei
Fossvatn	R7-CW 125	1	10 m	Nei
Fossvatn	R8-CW 125	1	7 m	Nei
Fossvatn	R9-CW 125	1	8 m	Nei
Sum		8		1

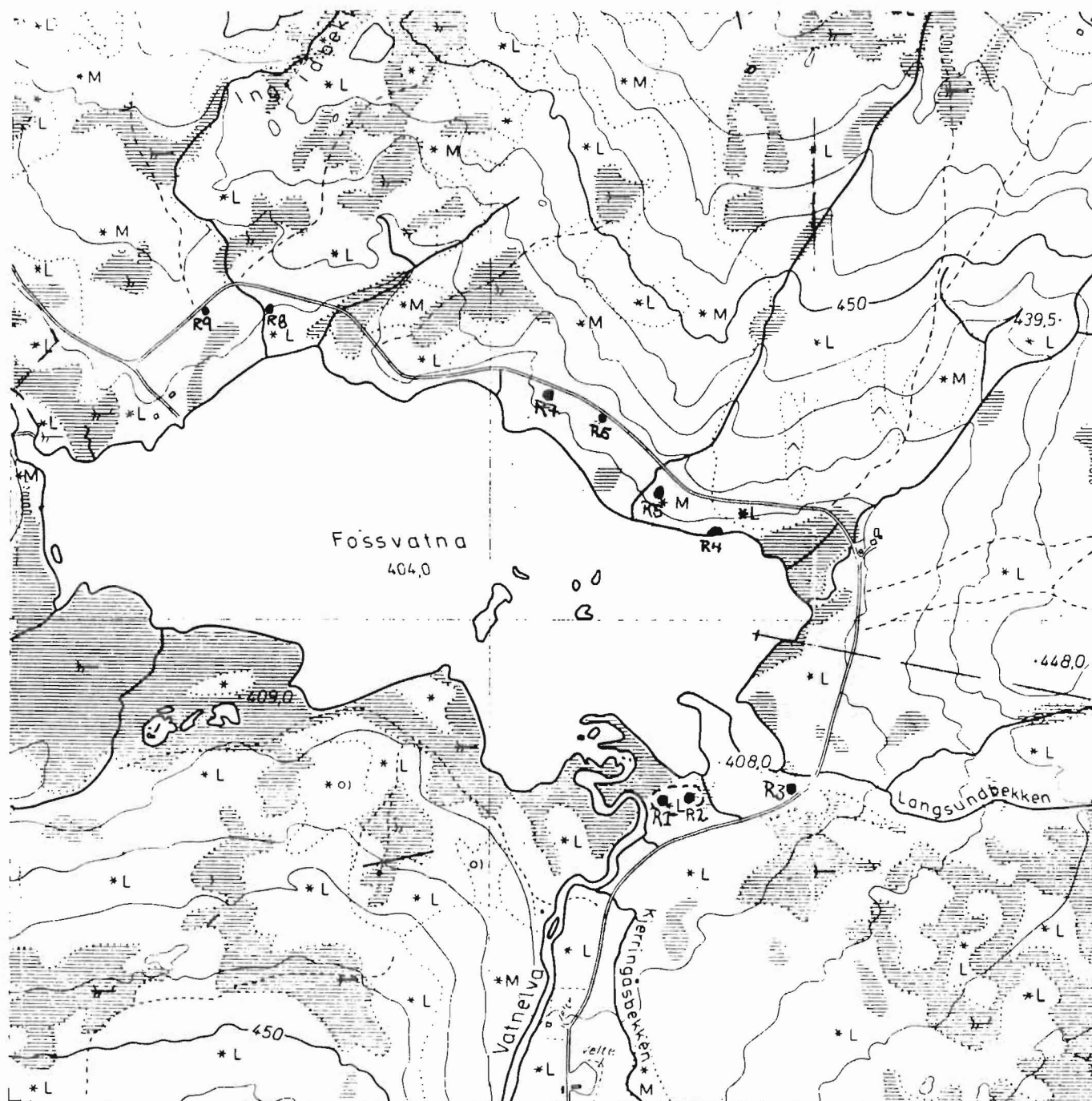

Fig.15

Teveldalen.

Sted	Reg.nr.	Ant.	Tverrm.	Berørt v/utbyg.
Elgmoen	R1-CX 126-5-3	1	7,5 m	Ja
Elgmoen	R2-CX 126-5-3	1	6,5 m	Ja
Elgmoen	R3-CX 126-5-3	1	8 m	Ja
Elgmoen	R4-CX 126-5-3	1	8 m	Ja
Elgmoen	R5-CX 126-5-3	3	8-10 m	Ja
Sum		7		7

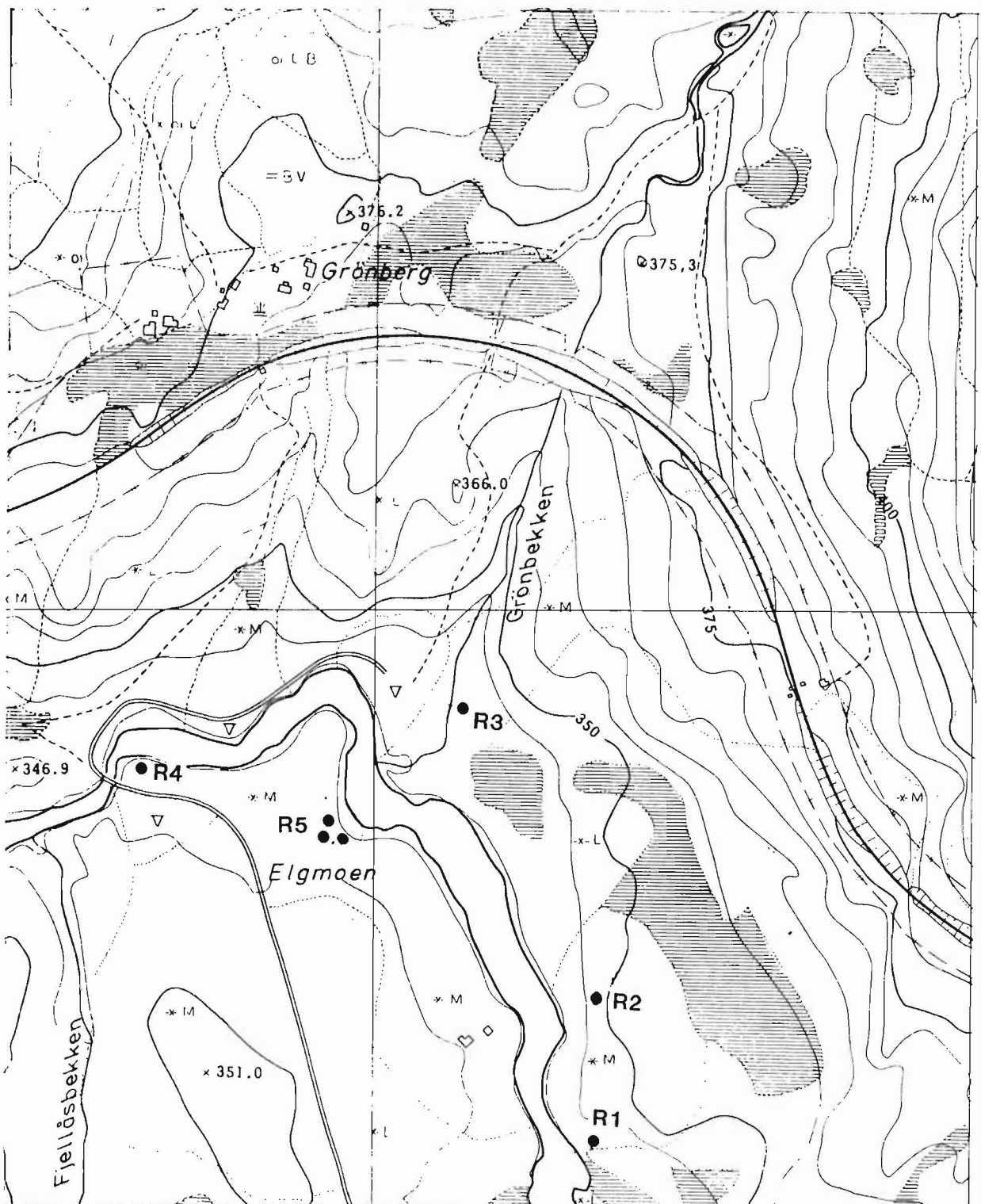

Fig.16

Torsbjørkdalen.

Sted	Reg.nr.	Ant.	Tverrm.	Berørt v/utbyg.
Mannsæterbakk	R1	1	9 m	Nei
Mannsæterbakk	R2	1	9 m	Nei
Mannsæterbakk	R3	1	8 m	Nei
Mannsæterbakk	R4	1	8 m	Nei?
Sum		4		0?

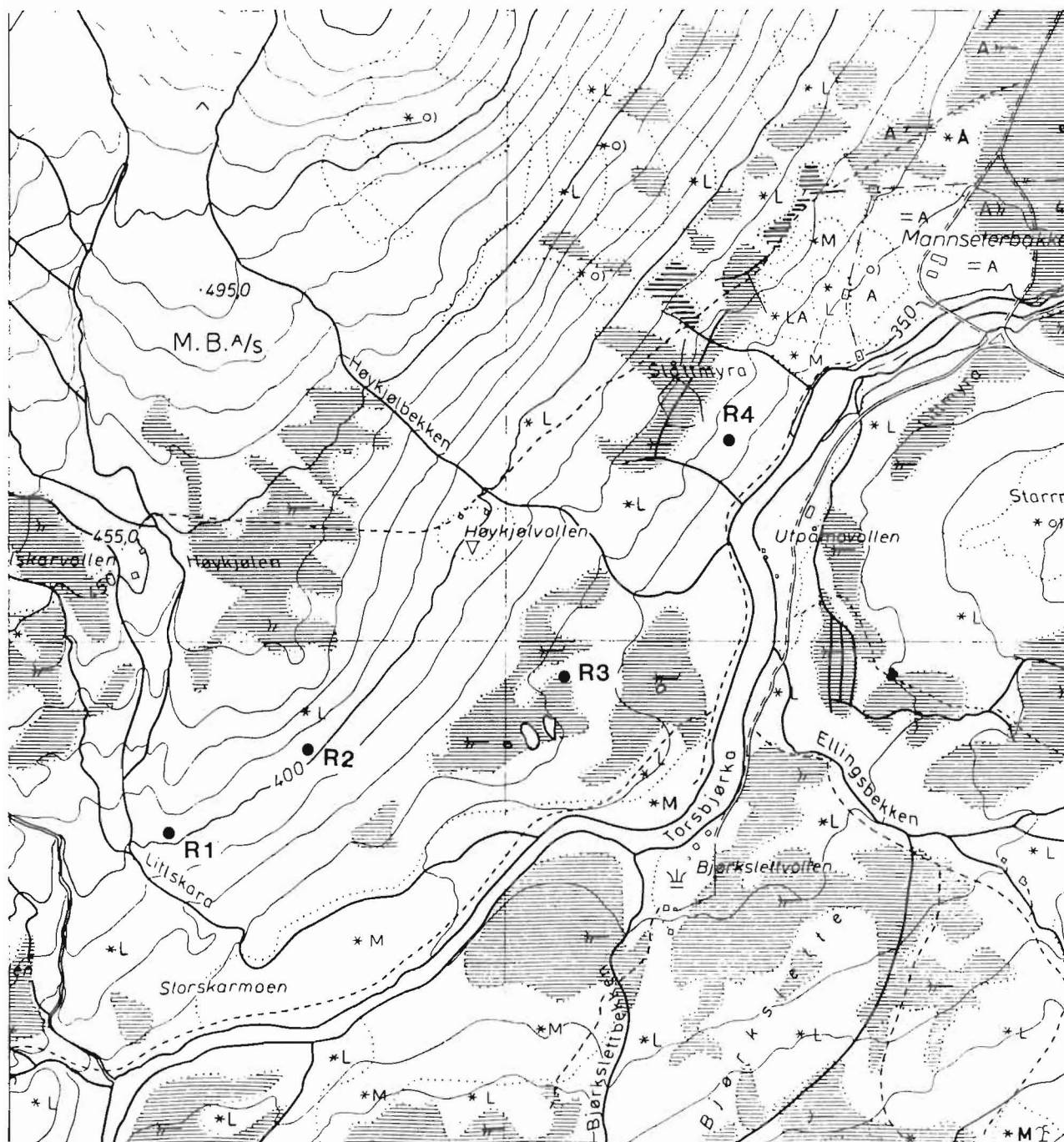

Fig.17

Det er altså registrert 35 trekullmiletufter i de områder som blir berørt av en eventuell utbygging av vassdragene i Meråker. Av disse 35 blir minst 20 ødelagt av oppdemming eller annen anleggsvirksomhet.

Når man skal vurdere verneverdien av disse, må man trekke inn andre registreringer som er utført tidligere. I prosjektet 10-års vern av vassdrag ble det ved stikkprøveregistreringer påvist trekullmiler mange steder i Meråker. På bakgrunn av disse registreringene må man kunne tro at slike miletufter fins overalt. En kan derfor ikke hevde at trekullmiler er særskilt sjeldne. Selv om et tyvetalls trekullmiler går tapt, vil det være svært mange igjen som kan brukes i formidling, forskning osv. En kommune som Meråker bør kunne ta vare på en del slike kullmiletufter og sette dem i stand slik at de f.eks. kan benyttes i en pedagogisk sammenheng.

4.5. T u f t e r

Det er registrert et par tufter i forbindelse med konsesjonsundersøkelsene:

Sted	Reg.nr.	Ant.	Mål	Berørt v/utbyg.
Fossvatn	R3-CW 125	1	4x4 m	Nei ?
Fossvatn	R7-CW 125	1	4,5x6 m	Nei
Sum		2		0

Begge de registrerte tuftene ligger ved Fossvatnet og ingen av dem ser ut til å bli direkte berørt av en utbygging. R3-CW 125 bør imidlertid merkes i terrenget før anleggsstart ettersom den ligger i et område der det er planlagt bekkeinntak.

Uten at det gjøres arkeologiske undersøkelser, er det vanskelig å fastslå hva slags tufter det dreier seg om eller hvor gamle de kan være. Tufta R3-CW 125, ligger i en skråning ned mot en liten bekk. Den har en noe uvanlig beliggenhet. Man kan tenke seg at den skal sees i sammenheng med alle trekullmilene i området, men det blir en gjetning. - Sammenhengen med trekullbrenning er derimot mer åpenbar når det gjelder den andre tufta R7-CW 125. Den ligger bare 5 m fra en 10 m vid trekullmile. Det er sannsynlig at det er milevakta som har bodd i dette huset.

Slike kullbrennerhytter kjenner man for øvrig andre eksempler på i Meråker (Stenvik 1982, III), men ingen er fagmessig undersøkt, så man vet ikke hvorledes de har vært bygd eller innredet.

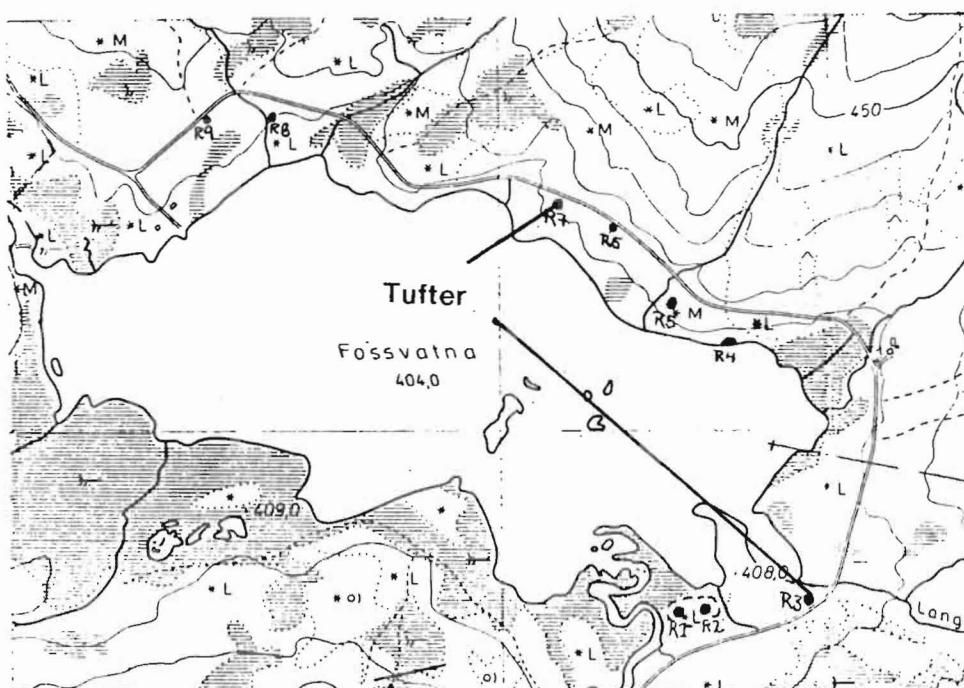

Fig.18

5. LITTERATUR

Farbregd, O.; Gustafson, L.;

Stenvik, L.F. 1985: Undersøkelsene på Heglesvollen. Tidlig jernproduksjon i Trøndelag (Viking 1985, under trykking)

NOU 1983:43 : Kulturminner og vassdragsvern. Oslo-Bergen-Trondheim 1983.

Olstad, O. 1984: Rapport fra registreringen i Meråker 1984. Manuskript. Univ. Tr.heim, Museet.

Stenvik, L.F. 1982: Rapport Arkeologisk serie 1982:2. Verneplan for vassdrag 10-års vernede vassdrag. Arkeologiske kulturminner i Stjørdalsvassdraget, N-Trøndelag Trondheim 1982, 168 s.

ARKEOLOGISK AVDELING

ERLING SKAKKES GT. 47
7000 TRONDHEIM
TLF. 07-592200-592170
POSTGIRO 5 02 99 05
BANKGIRO 8601.06.19647

Nord-Trøndelag Elektrisitetsverk
Sjøfartsgt. 3
7700 Steinkjer

DERES REF.

VÅR REF.

DATO: 22. januar 1985.

BH/KF 9119.3.09

1991/84/343.35-381/LFS/Emr/1222

REGULERING AV FJERGEN M.V. I MERÅKER KOMMUNE.
KONSEKVENSER FOR ARKEOLOGISKE KULTURMINNER.

Rapporten om konsekvenser for arkeologiske kulturminner utarbeidet av Lars F.Stenvik, er behandlet av Universitetet i Trondheim, Museet, 16.1.85. Museet håndhever lov om kulturminner i slike saker.

Rapporten har dokumentert at utbyggingen vil påføre fredete kulturminner stor skade. Særlig hardt rammet vil et jernutvinningsanlegg i østenden av Fjergen bli. Det er knyttet store vitenskapelige interesser til denne typen kulturminner ettersom jernvinneforskning er en av de prioriterte forskningsoppgaver ved Universitetet i Trondheim.

Et par dyregraver og en mulig røsteplass for jern vil også bli ødelagt ved utbyggingen. Dette er som jernvinneanlegget, fornminner som er fredet i henhold til kulturminnelovens §4. Omtrønt 20 trekullmiler vil bli neddemt, men disse omfattes tro-
lig ikke av fredningsbestemmelsene i lov om kulturminner.

Ved siden av de vitenskapelige interesser knyttet til disse kulturminnene, har Museet vurdert en rekke andre vernekriterier. Her har en bl.a. lagt vekt på tilgjengeligheten og ikke minst hvor sjeldne de registrerte kulturminner er. Det er tidligere påvist at det fins svært mange andre kulturminner av samme kategori som de som blir berørt av utbyggingen, i Meråker. Dette gjør at Arkeologisk avdeling ved Universitetet i Trondheim, Museet,

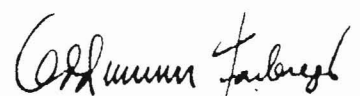
Ark 2. Jnr. 1991/84/343.35-381/LFS/Emr/1222.

etter en totalvurdering ikke vil gå imot en utbygging etter de planer som er skissert. Forutsetningen for oppheving av fredningsbestemmelsene for de berørte kulturminner er:

1. De berørte kulturminner skal undersøkes faglig forsvarlig før utbygging finner sted. Utbyggeren skal i god tid før anleggsstart ta kontakt med Museet slik at disse undersøkelsene ikke blir forstyrret av utbyggingsarbeid (jfr. kulturminnelovens §8). Det er stipulert at disse undersøkelsene vil strekke seg over to feltsesonger.
2. Skulle det under anleggsarbeidet eller i forbindelse med de faglige undersøkelser dukke opp nye uregistrerte fredete kulturminner, må Museet gis mulighet til å granske disse også. (Jfr. kulturminnelovens §8, 2. ledd.)
3. I forbindelse med utbyggingen vil det være sterkt ønskelig at Fjergen tappes ned mot den opprinnelige vannstanden. Ettersom det ikke ble foretatt noen registrering før den gamle reguleringen, vil det være av stor interesse å registrere eventuelle kulturminner som har ligget langs den gamle strandlinjen. Dette er viktig når man skal vurdere de fornminner som er registrert langs dagens strandlinje. - Det er et vanlig trekk at steinalderlokaliteter f.eks. ligger like i strandkanten på slike sjøer som Fjergen. Hvis det har vært steinalderboplasser i området, er det sannsynlig at disse i dag er neddemt. Det vil også være av interesse å se om det har vært flere jernvinneanlegg enn det ene som er registrert rundt Fjergen. Omfanget av jernproduksjonen kan vise seg å være helt anderledes enn det man kan utlede av det ene registrerte. Svaret på sliquespørsmål kan man få ved at Fjergen tappes ned mot gammel vannstand. En gjennom søking av de gamle strandsonene vil kunne gjennomføres på noen få dager og i perioder der det er naturlig lav vannstand.

En slik "etterpåregistrering" vil være et svært viktig korrektiv til den kunnskap man får gjennom tradisjonell registrering. Den erfaring man vinner gjennom dette vil være med å videreutvikle de letemetoder man ellers bruker.

Kalle Sognnes

Oddmund Farbregd

Ark 3. Jnr. 1991/84/343.35-381/LFS/Emr/1222

Gjenpart sendt: Avd. for naturvern og friluftsliv, MD
Kulturminnekontoret, MD
Fylkeskonservator i Nord -Trøndelag
Saemien Sijte, Snåsa

- 1983

- 1984

1. Foredrag på norsk arkeologmøtes symposium, Trondheim 1983.

ISBN 82-7126-389-7

ISSN 0332-8546

